

Alternativni izveštaj Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena o diskriminaciji starijih žena u Republici Srbiji

Beograd, jun 2018

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Starije žene - Osobe sa najmanje društvene moći u Republici Srbiji

U Republici Srbiji među 6.027.791 stanovnika sa 15 i više godina, 3.120.194 su žene, od kojih je 782.185 (25%) sa 65 i više godina.¹ Životni vek u Republici Srbiji je za 5 godina kraći u odnosu na EU. Za žene, on iznosi 76,4 godine a za muškarce 74,56 godina. Žene žive duže nego muškarci ali sa zdravstvenim teškoćama.

Prema istraživanju o položaju starijih žena u Srbiji, sprovedenog tokom oktobra 2017. godine, 80,2% starijih žena smatra da društvo ne vodi dovoljno računa o položaju starijih žena, pri čemu kao najveći problem sa kojim se suočavaju ističu loš socio-ekonomski položaj.²

Starosno doba predstavlja veoma učestao osnov diskriminacije starijih osoba, a najčešći uzroci diskriminacije su negativna slika o starijima, stereotipi i predrasude o ovoj društvenoj grupi. Žene su široko diskriminisane u zapošljavanju, u platama, pristupu finansijskim uslugama, razvojnim uslugama, vlasništvu nad imovinom, a sve ovo se odnosi i na starije žene. Posebno je izražena diskriminacija starijih žena radnica na tržištu rada (50+). Međutim one te pojave uglavnom i ne povezuju sa diskriminacijom.

Prema Istraživanju o položaju i potrebama starih domaćinstava Novog Beograda, pominjanje diskriminacije ne izaziva nikakvu asocijaciju kod najvećeg broja starijih. Čak 30% starijih je odgovorilo da ne povezuje diskriminaciju ni sa jednim pojmom, dok je 11% ispitanika navelo da ih reč diskriminacija asocira na neadekvatan tretman njihove starosne grupe. Na pitanje da li su oni lično bili žrtva diskriminacije u poslednjih godinu dana, 16% njih je dalo potvrđan odgovor. Većina su žene, i to one sa najnižim prihodima. Iskustvo diskriminacije su doživele najčešće u ustanovama zdravstvenog sistema, a zatim i u državnoj administraciji.³

U istraživanju organizacije HelpAge International, u kome je učestvovao i Crveni krst Srbije „Imaju ista prava - šta starije žene imaju da kažu o svojim pravima da ne budu diskriminisane, da budu ravnopravne i slobodne od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja“⁴, je učestvovalo 250 žena iz 19 zemalja (među kojima je i Republika Srbija). Starije žene su navele da su bile meta diskriminacije u oblasti zapošljavanja, zdravstvene zaštite, finansijskih usluga, pristupa razvojnim programima, vlasništvu nad imovinom i upravljanja imovinom i zaostavštinom; da su diskriminirajući stavovi posebno izraženi kada su u pitanju udovice ili starije žene koje žive same, starije žene sa invaliditetom, starije žene koje žive na selu i migrantkinje. Ispitanice su navele da su bile izložene nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju, i to kako u kućama u kojima žive, tako i u ustanovama i u javnom prevozu.⁵

¹ Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Procena stanovništva po starosti i polu za 2016. (31. decembar) <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=162>

² Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i UN Women, kancelarija u Srbiji, Izveštaj o položaju starijih žena u Srbiji, oktobar 2017.

³ Satarić N, Perišić N, Prigušena svetla grada – Studija o položaju i potrebama starih domaćinstava Novog Beograda, 2017., str. 64-65 <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/10/Prigusena-svetla-grada.pdf>

⁴ HelpAge International i Crveni krst Srbije, „Imaju ista prava - šta starije žene imaju da kažu o svojim pravima da ne budu diskriminisane, da budu ravnopravne i slobodne od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja“, 2017 - dostupno na internet adresi: <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>

⁵ Ovo istraživanje i Izveštaj su povezani sa platformom Starenje zahteva delovanje (Age Demands Action – ADA), u okviru koje su starije žene bile pozvane na konsultacije o pravima o kojima je raspravljano na sednici Otvorene radne grupe za starenje (OEWG) u julu 2017. godine.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Rezultati istraživanja Poverenika za ravnopravnostu Republici Srbiji pokazuju da je skoro polovini ispitanih koji imaju 85 i više godina, otežan pristup zdravstvenim ustanovama, a da se skoro trećina starijih od 75 godina, suočava sa barijerama prilikom kretanja ulicom, korišćenjem javnog prevoza ili javnih površina.⁶ Radi se o sveprisutnoj strukturalnoj diskriminaciji.

Sva istraživanja potvrđuju da je među višestruko diskriminisanim ženama najviše žena sa invaliditetom, starijih žena i Romkinja.

Položaj i diskriminacija starijih Romkinja

Problemi sa kojima se Romi, a posebno Romkinje suočavaju, prisutni su u svim aspektima javnog i privatnog života. Diskriminacija je, zajedno sa siromaštvom, osnovna prepreka socijalnom uključivanju Roma i Romkinja.

Prema dostupnim istraživanjima, 70% Roma u Srbiji živi u romskim naseljima, što ukazuje na njihovu visoku segregaciju. Prema Popisu stanovništva iz 2011, od 147.604 popisanih Roma i Romkinja, 16,7% njih nema kanalizaciju ni vodu u stanu, a trećina nema kupatilo i nužnik u stanu.⁷ Među popisanim beskućnicima, na Popisu 2011. godine, 1/3 su Romi i Romkinje (5.719). Kada su u pitanju Romkinje beskućnice starije od 60 godina, njih je više u odnosu na starije Rome beskućnike (138:111).⁸ Romi su znatno manje obrazovani u odnosu na ukupno stanovništvo – udeo nepismenih među njima je 15,1%, prema 2% u ukupnom stanovništvu.⁹ Prosečna starost Roma i Romkinja, je 27,8 godina, prema 42,2 godine u ukupnoj populaciji. Oni spadaju među najmlađe stanovništvo u Srbiji, gde svega 7,1% njih ima 60 i više godina, prema 24,75% u ukupnoj populaciji. Među Romima, manje je žena (49%), u odnosu na ukupno stanovništvo, gde ih je 51%. U vanbračnim zajednicama živi 24,6% Roma i Romkinja starijih od 15 godina, za razliku od 3% u ukupnom stanovništvu.¹⁰

Starije Romkinje iz beogradskog naselja Veliki Mokri Lug, na fokus grupi¹¹, na pitanje: „Druže li se sa komšijama preko puta ulice ili samo sa svojim sunarodnicima?“, odgovorile su:

- „Tu smo da im pomognemo ako nešto zatreba, a bogami, i oni dođu da pomognu nama, ali samo kad je prpa.“
- „Ako vodiš računa na higijenu, da ne smrdiš, na oblačenje, da nisi prljava i pocepana, gledaće te komšije drugačije“

Na temu siromaštva izjavljuju:

- „Pola penzije damo za lekove, a onu drugu polovinu za komunalije i što pretekne, za hranu“;
- „Ne kupim ni sve lekove, a samo najjeftinije za pojesti“;

⁶ Republika Srbija, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu, str. 112

⁷ Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, „Romi u Srbiji“, Beograd 2014, str. 92

⁸ Ibid. str. 86-87

⁹ Ibid, str. 100

¹⁰ Ibid, str. 62 i 65

¹¹ Fokus grupu realizovao Amity, 02. aprila 2018.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

- „Živimo teško, ali znamo da ni drugima nije lako“. „Najgora je muka kad odem kod lekara, pa zakazivanje na 2-3 ili 5 meseci za specijalistu, a imam bolove u stomaku. Onaj ko ima pare, on ne čeka, ide kod privatnog lekara, a mi koji nemamo, se patimo“;
- „Ništa ne kupujemo novo od odela, nosimo staro, samo ponekad za obuću moramo da damo pare.“

Na temu većeg broja rađanja kod Romkinja, izjavljuju:

- „Mnogo dece su rađale uglavnom nepismene, i one koje nisu znale ni da su trudne, niti su njihovi muževi vodili računa o tome.“
- „Imala sam 30 kiretaže, a rodila sam 2 sina. Muž je bio slep i nije mi dao da rodim žensko, plašeci se da i ona ne bude slepa kao što su on i njegova sestra. A ja mnogo volela da imam i kćerku i zato je bilo 30 kiretaže.“
- „Rodila sam jednog sina i jednu ćerku, koja je umrla u 47 godini, a imala sam i 32 kiretaže, od kojih 2 kod žene koja nije lekar, pa umalo nisam dobila sepsu. Muž mi nije dao da više rađam dece.“

Građani/ke Srbije vide Rome, kao grupu koja je u najvećoj meri diskriminisana u Srbiji (39% građana/ki što je isti % kao i 2013.godine). Takođe, broj građana/ki koji smatraju da je diskriminacija rasprostranjena na istom nivou kao i 2013. je nepromenjen (43%) dok 26% njih smatra da se povećala.¹²

Ovo potvrđuju i iskazi na fokus grupi starijih romskih žena:

- „Ima dosta što nas potcenjuje što smo Cigani – to nas boli“
- „Kad čujem: 'U majku joj j*bem Cigansku.', dođe mi muka“
- „Osećam se grozno kad idem u grad kod lekara u neku ulicu, a ne znam da pročitam da l' sam došla gde treba, pa pitam nekoga, a on samo okrene glavu i nastavi dalje.“

Posebno je alarmantna situacija interno raseljenih (IRL) Roma, koji su došli u centralnu Srbiju sa Kosova 1999. godine, a među njima Romske starijih žena (one mnogo češće žive u jednočlanim domaćinstvima – 15,1% u poređenju sa 3,2% starijih romskih muškaraca).¹³ Njihovi uslovi stanovanja, siromaštvo, potpuna isključenost iz svih tokova života u lokalnoj zajednici, najrazličitije barijere u pristupu uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, su znatno nepovoljniji u odnosu na sve ostale kategorije stanovništva u Srbiji.

Dok oko 90% populacije u Srbiji živi u stanu ili kući koji su u njihovom vlasništvu ili vlasništvu jednog od članova domaćinstva, to je slučaj sa manje od 50% IRL Roma. Više od 34% IRL Roma živi u objektima koji nisu namenjeni za stanovanje, a više od 70% njih živi u manje od 10m² po osobi, u poređenju sa manje od 4% opšte populacije. Više od 1/3 njih nema struju u objektu gde živi, a 32% nema ni tekuću vodu.¹⁴

Život Roma u neformalnim naseljima pogoršava njihovu segregaciju i isključenost iz svih tokova života. Glas tih romskih IRL žena se nigde ne čuje, a njihova moć i ne postoji.

¹² Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji“, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, decembar 2016.

¹³ Danas u Srbiji živi 203.140 interno raseljenih lica (48.832 domaćinstva), među kojima je i 23.277 interno raseljenih Roma (4.890 domaćinstava). Najviše ih je na teritoriji grada Beograda, zatim Novog Sada i Subotice. (podaci Komesarijata za izbeglice i migracije Republika Srbije i UNHCR-a iz 2015.)

¹⁴ Podrška za IRL u Srbiji – Skraćeni izveštaj i preporuke, Ričard Alen, UNHCR 2016.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Stopa siromaštva kod njih je alarmantna – 90% IRL Roma su u riziku od siromaštva, a žene u još većem, za razliku od 25,5% opšte populacije.¹⁵

Veliki broj najsiromašnijih lica romske nacionalnosti, uključujući i starije žene, i dalje je suočen sa nemogućnošću pristupa novčanoj pomoći od strane države. Kako sistem besplatne pravne pomoći nije uspostavljen, izostaje pravna podrška najisključenijim starijim Romkinjama u ostvarivanju i zaštiti prava u domenu socijalne zaštite, kao što su pravo na novčanu socijalna pomoć, tuđu nega i pomoć, pravo na ortopedsku pomagala i dr.

Član 2 – Zakonodavno pravna regulativa

1. U Srbiji je zaokružen antidiskriminacioni pravni okvir, ali **Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći** još nije usvojen (jun 2018). Srbija se u procesu pristupanja EU, Akcionim planom za Poglavlje 23. iz 2016. godine obavezala da će ovaj Zakon usvojiti do trećeg kvartala 2016., a do prvog kvartala 2017. obezbediti sredstva za njegovu primenu. Povučena je iz procedure usvajanja, zbog velikog neslaganja advokatske komore i organizacija civilnog društva koje se bave pružanjem besplatne pravne pomoći zbog toga što je Nacrtom Zakona regulisano da pravnu pomoć mogu pružati samo advokati.

Veliki broj starijih žena koje žive u siromaštvu i socijalno su isključene. Nemaju delotvoran pristup pravdi. Na to utiču brojne socijalne i kulturne barije, kao što su slaba pismenost, nizak obrazovni nivo, nepoznavanje službenog jezika, stereotipi i pradržasude, nepoverenje u pravosudne institucije. Pravna zaštita nedostupna je velikom broju starijih žena koje trpe nasilje, diskriminaciju i povredu drugih prava u svim oblastima života, pa mnoge od njih nisu u mogućnosti da ostvare svoja prava i žive dostojanstveno u starosti.

Amity je avgusta 2016., uz podršku još 53 OCD, podneo Apel za vraćanje u proceduru usvajanja Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, koji nije uslišen.

2. Važeći **Zakon o ravnopravnosti polova** (2009), nije unapredio faktičko stanje neravnopravnosti žena, uključujući i starije žene. Zakonom su utvrđene brojne posebne mere, ali za većinu mera nisu propisane sankcije, tako da uglavnom imaju karakter preporuka. Republika Srbija se u procesu pristupanja EU, Akcionim planom za Poglavlje 23. obavezala da usvoji novi zakon još u prvom kvartalu 2016., ali do danas (jun 2018), to nije učinjeno. Pripremljen je novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, koji je bio predmet javne diskusije i dobio podršku većine ministarstava, kao i ženskih organizacija civilnog društva, ali je njegovo usvajanje stopirano. Neizvesno je šta će dalje biti sa predlogom ovog zakona.

3. Iako Republika Srbija ima uspostavljen sistem pravne zaštite od diskriminacije koji obuhvata mehanizme građanskopravne, krivičnopravne i prekršajnopravne zaštite, on se ne sprovodi efikasno, posebno kada je u pitanju zaštita od rodno zasnovanog nasilja nad starijim ženama.

Preporuke:

- Hitno i bez odlaganja usvojiti Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i uspostaviti delotvoran i funkcionalan sistem besplatne pravne pomoći koji obebeđuje jednakost

¹⁵Republički zavod za statistiku, Saopštenje br. 087, od 03.04.2017. Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2016.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

u pristupu pravdi i uzima u obzir specifične potrebe ranjivih društvenih grupa, uključujući i starije žene, i dodatno ih pravno osnažuje

- Bez odlaganja usvojiti Zakon o rodnoj ravnopravnosti, koji su podržale ženske organizacije civilnog društva
- Obezbediti efikasnu primenu antidiskriminacionih propisa i propisa o zaštiti od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, kako bi i starije žene bile zaštićene od diskriminacije i svih oblika rodno zasnovanog nasilja kojima su izložene.

Član 4. Posebne privremene mere

Iako je Republika Srbija uradila puno na donošenju posebnih privremenih mera u oblastima zapošljavanja teže zapošljivih lica, u koja spadaju i žene starije od 50 godina, donošenjem i sprovođenjem Nacionalnih akcionih planova zapošljavanja za svaku godinu, za žene starije od 50 godina efekti tih mera su gotovo nevidljivi, bilo da su u pitanju starije žene koje su proglašene tehnoloških viškom ili su dugoročno nezaposlene žene. Prema informacijama Nacionalne službe za zapošljavanje, u 2017. godini, u mere aktivne politike zapošljavanja bilo je uključeno kumulativno 13.164 žena starijih od 50 godina, (neke od njih su koristile više vrsta mera).¹⁶ Najčešće su starije žene išle na sajmove zapošljavanja (5.647), na motivacionu obuku za lica bez kvalifikacija i nisko kvalifikovana lica (1.280), na obuku za aktivno traženje posla za kvalifikovana lica (1.341), pa na edukativne usluge u poslovnom centru (963). Te žene nisu uključene u proces rada, uprkos svim ovim merama. U javne radove od nekoliko meseci, bile su uključene tek 843 starije žene, subvencije za zapošljavanje nezaposlenih iz kategorije teže zapošljivih, dobila je 731 starija žena, a subvencije za samozapošljavanje dobilo je njih 406.

Preporuka:

- Obezbediti obavezni monitoring rezultata mera aktivne politike zapošljavanja osoba koje spadaju u kategoriju teže zapošljivih lica
- Obezbediti specifične programe aktivnih mera zapošljavanja, namenjenih isključivo starijim ženama, kao višestruko diskriminisanoj grupi, uključujući i olakšice za poslodavce koji zapošljavaju starije žene.

Član 5 – Uloge polova i stereotipi i Član 7 – Politički i javni život

Uprkos činjenici da u Republici Srbiji žene participiraju u javnom životu, što potvrđuje i činjenica da je 34,4% žena među članovima Narodne skupštine, 23% žena u Vladi Republike Srbije, da je 34,8% žena u lokalnim parlamentima, među ženama na ovim pozicijama nema ni jedne žene sa 65 i više godina. O rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji, govori se i u izveštaju Komisije za rodnu ravnopravnost Saveta Evrope „Ravnoteža učešća žena i muškaraca u odlučivanju“¹⁷. U ovom izveštaju, između ostalog, navedeno je da je Republika Srbija u 8 od 35 zemalja, u kojima je procenat predstavnika žena u lokalnim vlastima ispod 20%.

¹⁶Odgovor Nacionalne službe za zapošljavanje, na upit Amity-a, o uključenosti i efektima aktivnih mera zapošljavanja starijih žena.

¹⁷*Balanced participation of women and men in decision-making*, Analytical report - 2016 data, Gender Equality Commission (GEC), Council of Europe, September 2017 – Dostupno na internet adresi: <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-/1680751a3e>

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Sa druge strane, i te kako su prisutni u javnom životu stariji muškarci. Starije žene su isključene iz javnog života i u svojim lokalnim zajednicama. Ni jedna predsednica mesne zajednice u Srbiji nije iz kruga starijih žena, od ukupno 7,1%, koliko je žena na poziciji predsednica mesnih zajednica. Starijih žena nema ni u savetima mesnih zajednica, u kojima inače žene učestvuju sa 10,7% svih saveta mesnih zajednica.¹⁸

Starije žene u veoma maloj meri učestvuju u organizovanim aktivnostima u zajednici. Tako, u organizovanim aktivnostima sa ciljem sticanja novih znanja, u proteklih 6 meseci učestvovalo je 4,1% starijih žena, dok je za te aktivnosti zainteresovano 14,5% žena. U aktivnostima u zajednici, kao što su poseta koncertu, pozorištu, izložbi ili drugim kulturnim dešavanjima, bilo je u poslednjih 6 meseci uključeno 16,8% starijih žena (21% onih koje žive u gradu i 6,7% onih koje žive na selu).¹⁹

U lokalnim zajednicama se i ne preduzimaju posebne mere u cilju stvaranja uslova da starije žene učestvuju u oblikovanju i primeni razvojnih planova lokalnih zajednica. Mnoge starije žene niko i ne podstiče na angažman, niti ih poziva da bi se one uključile. Posebno je evidentna njihova isključenost u seoskim zajednicama. Mnoge ne mogu nigde da odu jer nema redovnog prevoza ili prevoza koji mogu da koriste starije žene sa invaliditetom.

Starije žene su mahom isključene iz učešća u odlučivanju i u krugu svoje porodice i to se smatra normalnim. Prema tradiciji u društvu u Republici Srbiji, glava porodice je u najvećem broju slučajeva muškarac, a kada su u pitanju starije osobe, pogotovo ako žive na selu, gotovo isključivo. On drži novčanik, on odlučuje šta će se kupiti, šta će se posejati u njivi, koliko stoke će se gajiti... Iako u obavljanju svih ovih poslova starije žene i te kako učestvuju, nekada rade čak i više od starijih muškaraca. Evo šta su na tu temu rekly na fokus grupama:

- ...”glava porodice je bio svekar, pa kad je on umro onda muž... Ja sam živela i radila u kući kao sluga. Ono što oni kažu... od jutra pa do mraka. Leti se ustaje u 04 sata i u poslu si uveče do 09 sati... I tako svaki dan. Kosila sam, kopala, orala... za ženu su svi poslovi i muški i ženski a za muškarce se zna šta su samo muški poslovi...”
- ...”mene pitaju u kući ko za lanjski sneg...Nisu me pitali ni ranije a ni sada. ...čak i kad idemo na glasanje ja glasam kako muž kaže...”

Internet skoro svakodnevno koristi tek 10,9% starijih žena, a najmanje jednom nedeljno još 6,4% njih.²⁰ I ovo je razlog što su mnoge starije žene isključene iz dešavanja i života i u svojim zajednicama i šire.

Studija slučaja, Udruženje „Kokoro“, Bor, Irina G., ima 83 godine, udovica, živi u selu Brestovac, opština Bor (istočna Srbija). Kaže da je išla u školu posle oslobođenja i to dva puta mesečno i nastavlja:

„Bila jedna učiteljica, Branka se zvala, kaže mom ocu: „Čika Dušane, daj mi Irinu, na moj račun da je školujem“. Nije hteo da me pusti, a ja sam bila odlična. Nisu me pustili, dao jedno jagnje tamo da me više ne traže da idem u školu. I tako je to bilo. Udala sam se u 16. godini...”

„...Žene i muškarci nisu jednaki, muškarac je glavni iako bi trebala da bude žena jer ona više radi i sve je na njoj u kući. Nije me niko ni pitao za prezime kad sam se udavala. Pera Nikolić, što nas venčao kaže: „Ti si udata, moraš njegovo prezime da uzmeš“... U našem

¹⁸ Republika Srbija, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu, str. 39

¹⁹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i UN WOMEN, kancelarija u Srbiji, Izveštaj o položaju starijih žena u Srbiji, oktobar 2017, str. 31

²⁰ Ibid, str. 36

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

kraju, dok je muž bio živ, on je bio glava porodice, a sve sam ja radila i spremala i sve. Muž otiš'o za pos'o, prim'o platu, kad je otiš'o u penziju, ja ga stavim za kafu, ujutru ja ga zovem: Milane, Milane, a komšija preko puta kaže: „Eeee, Milan već stig'o u kafanu“. I samo ja znam šta sam trpela sve ove godine...Nikad nismo bili ravnopravni.“ Njemu je sve dozvoljeno, on je bar tako mislio i ponašao se, a meni niš samo da slušam i radim ko životinja. Kad nije zadovoljan on me tuče, a ja, ćuti i trpi. Što žena pati muž nikad tako nije patio.... Ali, ko te pita, to je tako bilo, kom se nije sviđalo nije imo kud....Niko me ni danas ništa ne pita. Niko mi ne zove, a ja bi' išla. Starija žena, ko te računa, za šta te računaju. Stara žena, šta će ti ona. Ali daj Bože svi da živu, da budu stari i da dočekaju, što sam ja dočekala...

Starije žene i stariji muškarci ne gledaju isto na nasilje prema supružniku. Stariji muškarci smatraju da imaju pravo da kažnjavaju svoje žene ako nisu zadovoljni njihovim radom i doprinosom u domaćinstvu ili njihovim ponašanjem. Starije žene, posebno one manje obrazovane, one koje su nepismene, one koje imaju preko 80 godina i one koje žive u seoskim sredinama smatraju da njihovi muževi ili ranije njihovi očevi imaju običajno pravo da vrše i nasilje prema njima. Evo nekih od iskaza starijih žena:

- ...”mene samo moj muž bil”. Na pitanje zašto, ona kaže: “zato što nisam mogla dobro da radim. Bila sam mršava pa nisam mogla da nosim kantu sa vodom i korpu sa hranom u njivu za radnike...”
- ...”pa normalno je da me muž ćušne ponekad kako bi me opomenuo da se dobro ne vladam ili da se dobro nisam vladala negde gde sam bila (smejala se sa svojim drugama, na sedeljci, ili ostala duže nego što sam smela...)”

Preporuke:

- Preduzeti mere za uključivanje starijih žena u politički i javni život, odnosno njihovu zastupljenost u savetima mesnih zajednica, u lokalnim parlamentima, kao i u nacionalnom parlamentu.
- Obezbediti povećan obuhvat starijih žena uslugama podrške u okviru socijalne i zdravstvene zaštite, posebno u seoskim sredinama.
- Raditi na podizanju svesti starijih žena o značaju njihovog učešća u javnom životu i u organizovanim aktivnostima u zajednici i povećati stepen njihove informisanosti o socijalnim i ekonomskim pravima i rodnoj ravnopravnosti.
- Raditi na otklanjanju rodnog jaza među starijima u domenu penzija i imovinskog statusa. Obezbediti podršku starijim ženama, koje su u riziku od siromaštva, posebno onima koje žive same.
- Raditi na razvoju svesti kod starijih žena o rodnoj ravnopravnosti, pogotovo u oblasti obavljanja kućnih poslova a i o mogućnostima i potrebi učešća u volonterskim aktivnostima u zajednici.

Član 10 – obrazovanje žena

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine²¹, u starosnoj grupi od 15 i više godina, među 6.161.584 stanovnika, bez školske sprema je 164.884 (2,68%), a sa nepotpunom osnovnom školom još 677.499 njih (11%). Žene dominiraju i u jednoj i u drugoj skupini. U prvoj, bez ijednog razreda osnovne škole, 81% su žene, a među onima sa nepotpunom osnovnom

²¹Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Školska sprema, pismenost i kompjuterska pismenost, str. 34 i str. 104.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

školom 64,4% su žene. Po istom Popisu, od ukupno 127.463 funkcionalno nepismenih osoba starijih od 10 godina, 89.887 je nepismenih sa 65 i više godina (70,5%). Među starijima nepismenima, opet dominiraju žene – 81.748 njih (91%). Žene rođene pre Drugog svetskog rata, po tadašnjim zakonima, nisu bile u obavezi da se školuju. Kod generacije rođene između 1932. i 1937. godine obezbeđeno je bilo opismenjavanje posle Drugog svetskog rata, ali to nije bio slučaj i sa onima rođenim pre 1932. godine.

Danas starije žene koje su nepismene žive u siromaštvu, mahom u unutrašnjosti Srbije. Najčešće su bez penzija i veoma često žrtve višestruke diskriminacije i nasilja. One imaju najmanje znanja i mogućnosti da se bore za svoja prava i traže zaštitu.

Najveći procenat nepismenosti je među Romkinjama (od ukupnog broja Romkinja, oko 80% je formalno nepismeno ili bez ikakve kvalifikacije). Kombinacija siromaštva i patrijarhalne tradicije često dovodi do toga da Romkinje ostaju u začaranom krugu siromaštva.

Zakon o obrazovanju odraslih uređuje obrazovanje i celoživotno učenje odraslih, ali u praksi se dosledno ne primenjuje.

U Srbiji postoje univerziteti za treće doba, a programe obrazovanja starijih razvile su i organizacije civilnog društva. Ne postoji, međutim, potrebna podrška države za njihovo sprovođenje, a sami programi su uglavnom nedostupni onim ženama kojima su najpotrebniji - neobrazovanim i siromašnim.

Preporuke:

- Da država preduzme sve potrebne mere kako bi starijim ženama omogućila uključivanje u programe celoživotnog učenja, a posebno osposobljavanje za primenu novih tehnologija (korišćenje interneta, pametnih telefona...).
- Raditi na razvoju informatičke pismenosti kod starijih žena.

Član 11 – pravo na zapošljavanje

Po Globalnom indeksu starenja za 2015. godinu, Srbija, iako je ukupno na 66. mestu (od 96 rangiranih zemalja) na osnovu socijalne i ekonomske dobrobiti starijih osoba, po pitanju ličnih kapaciteta našla se na neslavnom 80. mestu. Razlog za ovo je visok procenat nezaposlenost starijih radnika (radilo je samo 34,4% njih).

Stopa aktivnosti stanovništva starosti 15 – 64 godine, u IV kvartalu 2017. u Republici Srbiji je viša kod muškaraca nego kod žena (74,9:60,0), a posebno zabrinjava što je u starosnoj grupi 50 – 64 godina ta razlika je još izraženija (68,3:47,5).

Tabela 1 - Stope aktivnosti, zaposlenosti, nezaposlenosti i neaktivnosti lica starosti 15-64 i 50-64 prema polu, IV kvartal 2017. godine²²

	Ukupno		Muškarci		Žene	
	Lica starosti 15-64	Lica starosti 50-64	Lica starosti 15-64	Lica starosti 50-64	Lica starosti 15-64	Lica starosti 50-64
Stopa aktivnosti	67,4	57,5	74,9	68,3	60	47,5
Stopa zaposlenosti	57,1	51,7	63,9	61,6	50,4	42,6
Stopa nezaposlenosti	15,3	10,1	14,7	9,9	15,9	10,3
Stopa neaktivnosti	32,6	42,5	25,1	31,7	40	52,5

²²Podaci dobijeni na upit od Republičkog zavoda za statistiku, 25. maj 2018.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Stopa neaktivnosti stanovništva starosti 15 – 64 godine je viša kod žena (40:25,1) a ta razlika je još izraženija u starosnoj grupi 50 – 64 godine (52,5:31,7). Rodni jaz u stopama neaktivnosti starijih muškaraca i starijih žena je 20,8 procentnih poena.

Osnovni razlog izražene neaktivnosti kod starijih žena jeste raniji odlazak u penziju. Zakonom o penzijsko invalidskom osiguranju iz 2014. godine, produžena je starosna granica za odlazak u penziju na 65 godina za muškarce i za žene i 15 godina radnog staža. Za žene se ona postepeno uvećava. Prelazni period za žene za odlazak u prevremenu penziju je do 2024. godine, a za odlazak u starosnu penziju do 2031. godine. Tako u tekućoj 2018. godini, žena može steći pravo na starosnu penziju sa 62 godine života i najmanje 15 godina staža osiguranja, a za prevremenu starosnu penziju sa 56 godina i 4 meseca života i najmanje 38 godina staža osiguranja. Uprkos ovim izmenama, nije došlo do bitnog smanjenja stope neaktivnosti starijih žena, a one će dugoročno imati negativan uticaj na žene. Naime, starosna granica za penzionisanje je zakonski izjednačena, ali pošto je za sada ovo izjednačavanje gradualno (za razliku od prošlosti), ono još nije efektivno. Tako su pod parolom povećanja pravednosti penzijskog sistema, a zapravo iz potrebe za smanjivanjem penzijskih rashoda, muškarci i žene zakonski izjednačeni. Postojeće izjednačavanje u regulativi će rezultirati suštinskom posledičnom nepravednošću jer nisu uzeta u obzir različita iskustva i doprinosi žena u odnosu na iskustva muškaraca u čitavim njihovim životnim ciklusima, uključujući i njihovo učešće u neplaćenom kućnom radu. Ako se izjednačava starosna granica, onda je potrebno da se stvore jednake mogućnosti i prilike za napredovanje i ostvarivanje zarade, uključujući i jednako učešće u neplaćenom radu u domaćinstvu. Posledice svega najviše osećaju žene u starosti.

Mnoge starije radnice su neaktivne jer su proglašene viškom radne snage i ostale su bez posla u procesu privatizacije i restrukturiranja firmi u kojima su radile. Kod starijih žena je veća verovatnoća da će biti isključene sa tržišta rada.²³ One su suočene sa nemogućnošću pronalazjenja posla u većoj meri nego stariji muškarci. Žene sa 50 i više godina, koje se nalaze na tržištu rada, gotovo da nemaju nikakvu šansu da dobiju posao kod drugog poslodavca. Ne pomaže im mnogo ni što idu na prekvalifikacije, dokvalifikacije i što se javljaju na oglase gde se traže niže kvalifikacije i stručna sprema od one koju one poseduju. Godine njihovog života su glavna prepreka zašto ih poslodavci ne primaju na posao.

Zbog toga, godinama unazad, od 2008, kada je na evidenciji tržišta rada bilo 750.000 nezaposlenih radnika, a 650.000 u 2017., oko 200 hiljada među njima, konstantno, bili su oni sa 50 i više godina, a polovina od njih žene. Broj slučajeva zapošljavanja sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje u 2017. za žene starije od 50 godina, iznosio je kumulativno 18.464. Najčešće se radilo o zapošljavanju preko mera aktivne politike zapošljavanja, jer spadaju u kategoriju teže zapošljivih lica - 12.433 žene. Ta zapošljavanja uglavnom traju na period od nekoliko meseci. Drugi najčešći način njihovog skidanja sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje, bio je ispunjavanje starosne granice za odlazak u penziju ili pak smrt.

Uprkos svim pokušajima starijih žena i javljanja kod poslodavaca za posao, one ga nemaju, a uglavnom ne mogu da ostvare ni pravo na novčanu socijalnu pomoć od države do momenta ostvarivanja prava na starosnu penziju, pa ostaju bez ikakvih sredstava za život.

²³Fondacija centar za demokratiju, Žene i muškarci na tržištu rada, oktobar 2017, 9 str.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

U uzrasnoj grupi 50 – 54 godine starosti u aprilu 2018 40.703 su žene, a u uzrasnoj grupi 55 – 59 godina 37.126 su žene.

Posebno zabrinjava što među 12.448 žena starih 60 i više godina koje traže zaposlenje najveći broj je onih koje imaju preko 30 godina radnog staža i nemaju nikakvu šansu da se zaposle, a nemaju ni pravo na materijalni dodatak za nezaposlene, a još ne ispunjavaju oba uslova za penziju (ili makar jedan uslov za prevremenu penziju za koju treba 38 godina staža ili 62 i po godine života). Dodatak za nezaposlene mogu da primaju samo 12 meseci, a u izuzetnim slučajevima 24 meseca. Posle toga, obezbeđena im je samo zdravstvena zaštita.

- *“Posla slabo ima, a često se dešava da Vam kažu da ste nekonkurentne zbog slabog obrazovanja, pa u tom slučaju starije žene dobijaju poslove koje niko neće”; “Prvo se otpuštaju starije osobe od 55 godina, jer, kako kažu, imaju smanjen učinak, znam to iz ličnog iskustva.”*

U Zakonu o radu ne postoje odredbe za fleksibilne modele rada, kako bi se omogućilo muškarcima i ženama da kombinuju zaposlenje sa porodičnim obavezama, uključujući i obaveze negovanja starijih i bolesnih članova. Zaposleni imaju pravo samo na posebnu zaštitu zbog odsustva radi nege deteta. Nema primera unapređenja uslova rada, uključujući i prilagođavanje uslova rada zdravstvenim potrebama starijih radnika. Nema ni ponude radnih mesta, kao prilika za zapošljavanje sa smanjenim radnim vremenom, što bi bilo dobro za neke od starijih radnica.

Četvrtina zaposlenih žena starijih od 45 godina u Srbiji, koje su visoko obrazovane, rade na poslovima ispod svojih kvalifikacija.²⁴

Stopa zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta u Srbiji, jedna je od najnižih u Evropi. U IV kvartalu 2017. u Srbiji je iznosila 57,1 i bila je znatno viša kod muškaraca nego kod žena (63,9 : 50,4). Stopa zaposlenosti žena uzrasta 50 - 64 godine bila je 42,6 prema 61,6 kod muškaraca istog uzrasta.

Žene se znatno češće samoisključuju iz radnog odnosa zbog nege dece ili bolesnog člana porodice (96% žena : 4% muškaraca).

Mnoge starije žene sa sela učestvuju u neplaćenom radu u statusu pomažućeg člana poljoprivrednog gazdinstva, ali bez uplate doprinosa, čime su lišene mnogih prava koja se mogu ostvariti u drugim formama radnog odnosa. Prema istraživanju o položaju starijih žena u Srbiji iz 2017, plaćeni i neplaćeni rad su najčešće obavljale žene uzrasta 65 do 69 godina (17,9%). Najčešće su starije žene radile za novac, ali bez ugovora o radu (45,9%), za novac, ali po ugovoru o radu (18,9%), pri čemu je volontiralo 4,1% starijih žena. Tako one rade kao pomažuci članovi domaćinstva u poljoprivrednoj proizvodnji, mnoge su neformalni negovatelji bolesnih članova porodice, ali im se i taj rad niti vrednuje, niti računa. Ne računaju im se ni kućni poslovi, koje svakodnevno obavljaju. Ukoliko se sabere formalni i neformalni rad starijih žena može se zaključiti da one u aktivnostima provedu 8 sati dnevno, odnosno puno radno vreme.

²⁴ Udruženje „Žene na prekretnici“ i SeConS grupa za razvojnu inicijativu, Tržište rada u Srbiji-položaj žena 45+ Uskraćivanje prava na dostojanstven rad“, Beograd, 2017 - Dostupno na internet adresi: <http://www.secons.net/files/publications/78-publication.pdf>

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Studija Slučaja, Udruženje Amity, Mirjana S. (61 godina), diplomirani ekonomista, sa 35 i po godina radnog staža u finansijskim institucijama.

„...Moje poslednje radno mesto bilo je u banci u Beogradu, koja je otišla u stečaj, a ja i još 10-ak koleginica koje smo imale više od 55 godina (ja sam tada imala više od 59 godina) smo otišle na biro – tržište rada, gde smo i danas. Na birou, Nacionalnoj službi za zapošljavanje, primala sam nadoknadu za nezaposlene godinu dana u iznosu od po 16.000 dinara mesečno (od 9. februara 2017. do 7. marta 2018). Od tada ne primam ni dinara, samo imam pravo na zdravstvenu zaštitu. U obavezi sam da jednom mesečno idem na biro i interesujem se za ponudu poslova. Naravno, redovno odlazim jer je to uslov za zdravstveno osiguranje, i interesujem se za ponudu poslova. Svaki put dobijam isti odgovor: „Ko će vas, gospođo, da primi s tolko godina? Vi pripadate IV kategoriji, koju je nemoguće uposliti.“

U međuvremenu sam se i sama interesovala i tražila posao, javljajući se na razne oglase poslodavaca. Javljala sam se u menjačnicu za poslove menjača, gde sam dobila odgovor da su moje godine rizične za poslove oko novca. Kažu mi gazde: 'možete se zabrojati ili pogrešno identifikovati valutu'. Javljala sam se za rad u kol-centru, za koju priliku sam završila i dodatne kurseve, čak tri nivoa, a dodatni uslov je bio i da se učlanim u određenu političku partiju, što sam ja, mimo volje, i učinila, ali do danas od posla nije bilo ništa.

Sada, nemam nikakvih izvora prihoda za život, bar da platim komunalije za stan (živim sama, u stanu od 35m²). Ušteđevinu koju sam imala, odavno sam potrošila. Uslove za odlazak u penziju stičem tek za godinu i po dana – 21. novembra 2019. godine, kada ću, ako doživim, otići u penziju sa 62 i po godine života i moji 35 i po godina radnog staža.

Kako od 8.marta 2018. nemam nikakvu nadoknadu za nezaposlene, otišla sam u Centar za socijalni rad, da tražim novčanu socijalnu pomoć za nezaposlene i dobila informaciju da je potrebno da prikupim 11 dokumenata od kojih je jedan i potvrda sa biroa u kojoj treba da piše da je prihod u prethodna tri meseca iznosio 0,00 dinara. Ovo znači da ću tek posle 1. jula 2018. moći da podnesem zahtev za novčanu socijalnu pomoć. Pitam se od čega ću da živim 3 meseca, čekajući momenat kada mogu da podnesem zahtev. Ne bežim i dalje od posla, i dalje ga tražim, i mnogo bih se bolje osećala kada bih imala mogućnosti da radim i zaradim osnovna sredstva za život, nego da čekam socijalnu pomoć od države koja iznosi 7.890 dinara mesečno. I rekli su mi da se to dobija 9 meseci u godini. Osećam se kažnjena što sam na vreme završila fakultet, odmah počela da radim i pošteno odradila 35 i po godine. Bez svoje krivice sam ostala bez posla. Nisam ja kriva što je država zaboravila na ovakve svoje sugrađane koji su se našli u vakuumu između državnih propisa koji su fokusirani da čuvaju državnu kasu, a ne da pomognu svojim građanima.“

Preporuke:

- Ustanovi mehanizam koji će obezbediti minimum materijalne sigurnosti ženama koje su bez prihoda za život, dok ne steknu uslov za odlazak u penziju.
- Smanjiti rasprostranjenost rada u sivoj ekonomiji, pojednostavljuvanjem poreskih procedura, smanjivanjem stope doprinosa i poreza na radu.
- Uvesti fleksibilne starosne granice za penzionisanje za žene, koja će se kretati od 62 godine života, uvesti fazni odlazak u penziju (sa mogućnošću da starija žena radi skraćeno, na primer na pola radnog vremena, pre odlaska u penziju).
- Promovisati doprinos, iskustva, znanja, veštine i radne kapacitete starijih žena kako bi se eliminisali predrasude u odnosu na njih i eliminisala rasprostranjena diskriminacija na tržištu rada.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

- Preduzeti mere u cilju lakšeg usklađivanja profesionalnog i porodičnog života, kroz podsticanje fleksibilnih radnih aranžmana i obezbediti da se vreme provedeno na pružanju nege članovima porodice uzme u obzir pri obračunu starosne penzije
- Unapređivati uslove rada, uključujući i njihovo prilagođavanje zdravstvenim potrebama starijih radnika.

Član 12 Jednak pristup zdravstvenoj zaštiti žena i devojaka– dostupnost zdravstvenih usluga

Prema Globalnom indeksu starenja za 2015.godinu, Srbija se u domenu zdravstvenog statusa našla na 62. mestu, od 96 zemalja u kojima je on meren, iz razloga jer je očekivani životni vek sa navršenih 60. godina života još 15 godina; a broj očekivanih godina života u dobrom zdravlju znatno manji.

Starijim ženama u Republici Srbiji su kao i svom ostalom stanovništvu, zdravstvenu zaštitu pružaju sledeće zdravstvene ustanove i službe: zdravstvene stanice, ambulante, domovi zdravlja, patronažne službe, opšte i specijalne bolnice, klinike i klinički centri, zavodi za javno zdravlje, hitna pomoć, apoteke, sve medicinsko osoblje od medicinskih tehničara do lekara, specijalista i profesora. Međutim, nemaju sve starije žene jednak pristup zdravstvenim ustanovama i službama koje su im u datom momentu potrebne. Mnogim starijim ženama su medicinske usluge nedostupne zbog geografske udaljenosti, mnogima što nemaju sredstava da plate prevoz, niti mogu da koriste javni prevoz, jer su nepokretne. Neke su onemogućene da koriste medicinske usluge zbog arhitektonske nepristupačnosti zdravstvenih ustanova.

Stariji građani u Srbiji su značajno lošijeg zdravlja od opšte populacije prema Istraživanju Instituta za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut" iz 2013.godine. Tako svoje zdravstveno stanje vidi kao dobro ili veoma dobro 22,4% starijih u odnosu na 57,8% građana i građanki u opštoj populaciji. Starije žene su lošijeg zdravlja u odnosu na starije muškarce, uprkos činjenici da je njihovo prosečno trajanje života duže nego kod muškaraca (76,4 : 74,5 godina). Žene češće navode da imaju poteškoće sa hodom (44,2%) i sa vidom (12,3%) od muškaraca.

Isto istraživanje ukazuje da su u posebno visokom riziku od depresije stariji građani. Depresija je prisutna kod 10,9% starijih građana i građanki, pri čemu su u riziku od depresije posebno oni sa 85 i više godina, kod kojih je prisutna u čak 21,1% slučajeva. Depresija kod žena je skoro duplo češće prisutna nego kod muškaraca.²⁵

Dve trećine starijih žena (61%) izjavljuje da ih zdravstveno stanje u većoj ili manjoj meri ograničava u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, od čega 29% navodi da ih u velikoj meri ograničava. U skladu sa tim, trećini starijih žena je potrebna pomoć u nabavci svakodnevnih potrepština i generalno učestvovanja u zajednici (33%), a oko petini i u smislu lične higijene i oblačenja (17%).²⁶

²⁵Republika Srbija, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, Istraživanje zdravlja Srbije 2013. <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/IstrazivanjeZdravljaStanovnistvaRS2013.pdf>

²⁶Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i UN Women, kancelarija u Srbiji, Izveštaj o položaju starijih žena u Srbiji, 2017.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Prilikom obezbeđivanja podrške, starije žene se najčešće oslanjaju na porodicu (70,2%), na komšije i prijatelje (9,6%) i druge rođake (5,7%).²⁷ Po istom istraživanju, duže od godinu dana lekara nije posetilo 16,5% starijih žena, pri čemu 1,6% nije nikada bilo kod lekara. Duže od godinu dana zubara nije posetilo 72,4% starijih žena, pri čemu 3,5% nikada nije bilo kod zubara. Osnovni razlog zašto ne koriste usluge zdravstvene zaštite, iako su im one potrebne, starije žene navode: preduga lista čekanja (49,1%); što nisu imale novca (26,4%), dok je 13,2% izjavilo da je lekar na suviše velikoj udaljenosti...²⁸

Istraživanje Centra za evropske politike 2017.god o izloženosti građana diskriminaciji, za instituciju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, ukazuje da starije žene nešto češće od starijih muškaraca prijavljuju da im je otežan pristup zdravstvenim uslugama zbog nekog ličnog svojstva. Takav stav ima 17,8% žena i 11,9% muškaraca.²⁹ Najčešće je otežan pristup uslugama zdravstvene zaštite starijim ženama sa invaliditetom kada zdravstvene ustanove nisu postavile rampe za savladavanje stepenika, što bi im olakšalo kretanje.

Kada je u pitanju romska populacija, uključujući i starije Romkinje, 80% njih koriste usluge Domova zdravlja, 39% bolničko lečenje, a usluge tercijarne zdravstvene zaštite (banjsko lečenje ili korišćenje medicinskih pomagala), svega 6,7% njih.³⁰

Diskriminacija se po rečima starijih žena, učesnica fokus grupa, dešava i u zdravstvenim institucijama od strane zdravstvenih radnika:

- „Njihov odnos i stav je da sam ja penzionerka, ja mogu da čekam satima, jer nemam šta drugo da radim“; “Pa šta se žališ na bolest, kada ti je prošao rok trajanja”. “Birokratija u zdravstvu me sprječava da dobijem uslugu koja mi treba”
- „...Neadekvatna pristupačnost ulaza u zgrade i javnih ustanova i prostora u zajednici (rampe nisu odgovarajuće ili ih uopšte nema, pešački prelazi, kratko trajanje zelenog svetla na semaforu,...). Ovo nije problem samo starijih već i mlađih osoba sa invaliditetom, roditelja sa malom decom, kao i svake osobe koja se sa kolicima vraća sa pijace...“.
- “Mojoj prijateljici koja ima 86 godina, zakazali operaciju katarakte za godinu i po dana. Trebalo bi da stariji od 80 godina kraće čekaju na operacije jer možda ih neće ni dočekati. Ako imaš 1.000 evra, odeš u privatnu ustanovu i odmah te operišu – progledaš i imaš najmanje 2 godine kvalitetniji život.”
- “Kada odem kod lekara, on me upućuje kod privatnika kod koga i on radi.”
- “Moja sestra (78 godina) je invalid. Ništa ne čuje, lekari su rekli da je gluva 69% a kažu da nema pravo na slušni aparat, jer isti mogu da dobiju samo oni čije je oštećenje sluha 70%.”
- “Sistem zakazivanja specijalističkih pregleda preko izabranog lekara i kol centra je odvratan – to je put da oteraju pacijente privatnicima koji imaju pare, a koji nemaju neka pomru. Kada god hoćeš da zakažeš, nema slobodnih termina, izuzev oko 5. u mesecu. I onda pokušavaš iznova sledećeg meseca i tako redom, dok ti se ne smuči.”
- “Fali nam patronažna služba, da obilazi stare ljude koji žive sami, a bolesni su. Stariji kod nas uopšte nisu zaštićeni. Na primer, kada treba lekarski pregled za pregled kod kardiologa čeka se tri meseca. Kažu da na celom Novom Beogradu u domu zdravlja

²⁷Ibid. str. 27

²⁸Ibid. str 14

²⁹Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Istraživanje izloženosti građana diskriminaciji 2017.

³⁰Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, str. 51-52

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

ima samo jedan kardiolog i jedan neuropsihijatar. Mnogo bi mi značilo kad bi postojalo savetovalište oko nege i postupanja sa dementnima. Često puknem, pa bih ubila i njega i mene.” (žena, 71, neformalni negovatelj muža koji ima 75 godina i boluje od demencije).

Studija slučaja, Udruženje „Amity“, Gospođa Mirjana D. 92god. Novi Beograd

„...Udovica sam, i živim sama u zgradi bez lifta na IV spratu. Deca su odavno otišla svojim putem. Sada su u Americi...Uglavnom, većinu usluga zdravstvenih plaćam, jer šta mi vredi što ja imam svog izabranog lekara, kada ja ne mogu da odem do njega. Čak i ako imam zakazano i odem, ja ne mogu odmah da uđem, a ne mogu da sedim, sat, dva da čekam. Da je ovo normalna zemlja, trebalo bi da medicinska sestra kod starih, koji imaju više od 80 godina, koji žive sami dođe jednom mesečno i da nas pita imamo li lekove, da nam izmeri pritisak, šećer, posavetuje ili već... Ništa od toga. Moram da platim da me neko snese u prizemlje, pa na taksi do Doma zdravlja. Onda se penji uz stepenice do lekara pa čekaj.

Zato ja sve platim privatnom lekaru koji dođe kod mene u kućnu posetu i pregleda me. Kada kaže treba da dam krv na analizu, ja se opet snalazim jer danas postoje i privatne laboratorije, pozovem, dođu u kuću, uzmu krv na licu mesta, odnesu, odrade analize i ta usluga košta 5.500 din. Ja to mogu da platim, ali bojim se da mnogi koji ne mogu ostaju bez potrebnih zdravstvenih usluga. Šta onda vredi što imaju zdravstvenu knjižicu i kobajagi pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu. A da ne pričam o lekovima koje treba doplatiti ili kompletno platiti. To sebi mogu da priušte samo oni koji su imali nekretnine kao ja, što sam prodala vikendicu, koju smo muž i ja nekad sagradili. Od penzije se ne može u Srbiji živeti normalno, čak iako si radila sa fakultetskom diplomom kao ja...

Pokušala sam da se prijavim za uslugu gerontodomaćice preko centra za socijalni rad ali su mi rekli da se čeka najmanje dve godine i nisu mi ni primili molbu. A mislila sam, da mi makar ona može pomoći da donese lekove iz apoteke, plati račune kupi šta treba....“

Studija slučaja, Udruženje Amity, Behtije G, 64 godine, muslimanska Romkinja, interno raseljeno lice iz Obilića, sa Kosova (najstarija je u tom romskom naselju)

„...Doselila sam se u Beograd sa porodicom prilikom povlačenja jugoslovenske vojske sa Kosova, 1999. godine. Zaustavili smo se pored ulaznog puta za centar grada, sa Ibarske magistrale. Tu smo stavili šatore i bili nekoliko dana, više od 40 porodica. Onda su nam vlasti rekle da se povučemo 300-400 metara u šumu, što smo mi i učinili. I eto, danas, posle 19 godina, smo tu, na Čukaričkoj padini.“

Potpuno su izdvojeni od domaćeg stanovništva. Žive u svojevrsnom getu – neformalnom, romskom naselju u kome ima, kako oni kažu, 80-ak porodica (preko 400 ljudi). Žive u kućercima/favelama koje nisu uslovne za stanovanje. Napravljene su od lima, dasaka, ter papira, naboja, poneki i od starih cigli... Nisu infrastrukturno opremljeni – nema kolovoza ni trotoara. Prilazi se blatnjavim putem, svuda su okolo razbacane sekundarne sirovine koje Romi skupljaju, pakuju pa prodaju. Prilazeći naselju i tražeći gospođu Bahtiju G., primetila sam kako promiče i poneki pacov. Tu nema ni kupatila nigde u kućercima, ni WC-a ni vode. Imaju česmu napolju – ilegalno se priljučili na vodovod. Isto tako su se prikačili i na struju, koju koriste samo noću. Nema mogućnosti ni za održavanje elementarnih higijenskih potreba. Bahtije je došla sa mužem i dva sina, sa njihovim porodicama. Stariji sa sedmoro, a mlađi sa petoro dece. Kako kaže, dok je mogla, izlazila je sa mužem a sakuplja kartone, a sada ne, jer ne vidi, a i steže je u grudima, pa ne može više da radi. Kaže da nije išla u školu, morala je da radi kao mala, njeni su bili siromašni. Mladu su je dali čoveku starijem 39 godina, koji je već imao tri žene. Kada je došla kod

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

njega, imala je 16, a on 55 godina. Misli da su je dali da bi bila jedna usta manje kod njenih roditelja. Rodila mu je troje dece. Kada mu je umrla prethodna žena, venčao je Bahtiju. On je radio u gradskoj čistoći, kako kaže:

„Za njega su me dali – nema da biraš. Ni muž me ništa nije pitao, već samo ćuti i radi šta kaže. Ako ne ćutim, on me tutne šamarom ili uvije ruku. On je umrel pre 11 godina, i saranili su ga na lokalno groblje Orlovača, kod Beograda. Daleko je, pa ja i ne idem. Živimo od njegovu penziju koju sam ja nasledila. Devet hiljada mesečno, to sin uzima, mene ništa ni ne daje. Treba da narani tolika usta. Sinovi idu po kante, živu od kartona, ali i to je manje sad, pa je teško. Ovde je zimi najteže, tad živimo ko kerovi. Leti opet izađem napolje, pa u flašu plastičnu zagrejem vodu pa malo se plaknem, a zimi ništa. Prošle zime sam se razbolela i odnesu me lekaru u Dom zdravlja. Na sreću, nije mnogo daleko, kilometar možda. Čekam tako i uvijam se od bolova, pa kad me prozovu uđem, a doktor kaže 'idi kući okupaj se pa dođi'. Mene sramota, šta da mu kažem, gde da se okupam... izađem i ćutim i vrate me kući. Više nisam ni išla lekaru. Sanjam to kupatilo, pa da se okupam... Sanjam i meso – meko, da pojedem, samo za Bajram jedem malo goveđeg. Nemam zubi, pa i ne mogu mnogo. Zubaru nikad nisam ni išla... Eto tako, sedim kući i ćutim i čekam da odem kod mog čoveka...“

Studija slučaja, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, Ivana L., 66 godina, neformalni negovatelj kćerke OSI 47g.; žive na beogradskoj opštini Voždovac

„Živim sa ćerkom koja ima težak oblik cerebralne paralize i koja potpuno zavisi od tuđe pomoći (ne može sama da ustane, legne, obavi ličnu higijenu, nahrani se, pije vodu...). Dodatno ima i težak oblik astme, guši se, ima epileptične napade.

Težak sam srčani bolesnik. Suprug koji mi je bio jedina pomoć i podrška preminuo je pre dve godine. ...

Moj utisak, a i moje iskustvo sa podrškom države i društva je loše. Mi smo zaboravljeni od strane društva i nemamo podršku kao roditelji koji su već u godinama, premoreni, bolesni i iscrpljeni od nege svoje obolele dece.

Ćerku nisam nikada vodila kod ginekologa, niti mogu, a niti ja mogu da dođem na red da odem kod ginekologa. U Domu zdravlja radi 8 ginekologa, a ima 77 000 žena. I kada ćemo mi, starije žene ili žene sa invaliditetom da dođemo na red? Kada sam jednom pitala za kćerku, rekli su mi da samo po uputu izabranog lekara pregledaju, a nju ne bi ni mogli da pregledaju, jer nemaju specijalni ginekološki sto, a i ko bi je stavio na sto. Molim boga da ne oboli od neke strašne bolesti. ...

Ja sve manje mogu sama da obavljam negu svoje ćerke. Podršku dobijam od daljih rođaka koji su sa sela i rade u gradu, pa mi neko od njih pomogne ujutru ili uveče da je prebacim iz kreveta u kolica i obratno. Nemam podršku tipa negovateljica (na nekoj sam listi čekanja, već godinama za ovu podršku). Kažu da nemaju novca i da ne mogu da zaposle još negovateljica. Strašno je da niko o nama ne brine. Ne žele da znaju za nas. Država i društvo moraju da se bolje organizuju i pruže više podrške nama koji brinemo o našoj deci. Mi smo sve stariji, pomoć nam je neophodna, jer naše zdravlje je sve lošije, a snage sve manje.

Bojim se da će ako umrem moja ćerka biti smeštena u starački dom, jer nema ko da o njoj brine osim mene. ...”

Preporuke:

- Obezbediti bolju dostupnost zdravstvene zaštite starijim ženama u lokalnim zajednicama putem:

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

- formiranja mobilnih timova u domovima zdravlja za posete lekara u razuđenim selima bez ambulanti, kao i mobilne apoteke
- uspostavljanja službi telefonskog savetovanja za žene starije od 80 godina i za žene sa invaliditetom;
- bolje koordinacije sistema zdravstvene i socijalne zaštite;
- monitoringa i evaluacije pruženih usluga.
- Ojačati službe kućnog lečenja i palijativnog zbrinjavanja u domovima zdravlja;
- Uključiti u servise podrške starije žene - neformalne negovateljice, koje brinu o članovima porodice sa invaliditetom;
- Poboljšati informisanost starijih žena, kao i članova njihovih porodica, posebno onih sa invaliditetom, o uslugama primarne zdravstvene zaštite;
- Preduzeti mere u cilju obezbeđivanja pristupačnosti zdravstvenih ustanova i zdravstvenih usluga za žene sa invaliditetom, uključujući i odgovarajuću opremu koja je neophodna da bi se ovim ženama pružila zdravstvena zaštita;
- Obezbediti kontinuiranu edukaciju medicinskog osoblja o pravima žena sa invaliditetom u domenu reproduktivnog zdravlja;
- U pravnim aktima i strateškim dokumentima u zdravstvenom sektoru stanovništva potrebno je uključiti odredbe koje ukazuju na specifičnosti zdravstvene zaštite za žene sa invaliditetom, u odnosu na reproduktivno zdravlje, organizovati kampanju o prevenciji reproduktivnog zdravlja žena sa invaliditetom koja treba da bude pristupačna, informativna i razumljiva za žene sa različitim vrstama invaliditeta.

Član 14 položaj žena na selu

Starije žene na selu dele sudbinu svih žena koje žive u seoskim sredinama, s tim što je njihov položaj daleko teži od žena radnog uzrasta, a posebno je teži u odnosu na starije žene koje žive u gradskim sredinama. Od ukupno 4.790 sela, u kojima živi 40% ukupnog stanovništva, 1.200 sela je u fazi nestajanja. U 1.034 sela živi po manje od 100 žitelja i to uglavnom sredovečnih i starijih. Čak 500 sela nema ni asfaltni put, 400 sela nema prodavnicu, a što je veoma važno za starije i žene i muškarce, u 2/3 sela nema ambulante. Otuda se svi njihovi žitelji često suočavaju sa brojnim preprekama u ostvarivanju svojih prava, jer da bi ih ostvarili, treba da odu u gradske sredine, a to je ponekad teško izvodljivo. Teško je što ponekad starije žene koje žive same ne mogu u svojim selima da pribave ni osnovne namirnice za život, jer nema prodavnice, pa ih onda oni koji mogu da odu u drugo selo ili u varošicu, ucenjuju i naplaćuju svoju uslugu pribavljanja namirnica. Dodatno, starije žene u seoskim sredinama su obespravljene jer je veliki broj njih funkcionalno nepismen, a tome doprinose i patrijrhalne i kulturne norme, kao i nevažavanje rodno specifičnih potreba i razlika u pogledu života u različitim sredinama i lokalitetima i godina starosti.

Mnoge od starijih žena, a i starijih muškaraca, su uskraćeni u pogledu korišćenja usluga zdravstvene zaštite jer u njihovim selima nema ambulante, a nisu u mogućnosti da plate transport, da bi otišli u susedno selo ili najbližu varošicu kod lekara. Još je teža situacija kada je u pitanju nabavka lekova ili specijalistički pregledi, za koje se mora ići u gradske sredine. Patronažne službe uglavnom ne idu u seoske sredine, a veoma retko će otići i kola hitne pomoći, tim pre kada čuju da je pomoć potrebna nekom ko ima 75, 80 ili više godina. U neka od sela i ne dolaze autobusi svaki dan, a u neka autobus dolazi dva puta dnevno, pa tako žena koja izjutra ode lekaru autobusom, ne može da izdvoji ceo dan i čeka u varošici veče, kada će se autobus ponovo vratiti u selo. Zakazivanje specijalističkih pregleda starijim ženama sa sela je gotovo nemoguća misija.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

- *“...Nisam išla kod lekara dve godine, a bolesna sam. Živim u selo sama od porodične poljoprivredne penzije od sedam ipo iljada mesečno. Ako samo krenem kod lekara u Babušnicu treba da dam dve iljade za taksi, pa da čekam, ako lekar kaže treba da vadim krv, opet drugi dan ajd u Babušnicu pa kod specijalistu posle dva tri meseca i eto zato i ne idem. Pijem čajeve i pozajmim neku pilulu od komšinke kad me mlogo boli glava...”* (Zorica J. 81 god, iz sela Dučevci udaljenog 12 km od Babušnice)

Usluge socijalne zaštite koristi 4,5% starijih žena, 5,5% u gradu a 2,2% u selu (pomoć u kući, novčani dodatak za tuđu negu i pomoć, usluge smeštaja u ustanovu socijalne zaštite, personalna asistencija odraslih žena sa invaliditetom, usluge klubova).³¹ Uglavnom ih koriste žene kojima je značajno ograničena sposobnost za obavljanje svakodnevnih aktivnosti. Rasprostranjenost ovih usluga je uglavnom u gradskim i prigradskim sredinama, a veoma retko u seoskim. U seoskim sredinama uglavnom se organizuje usluga pomoć u kući, i to u seoskim sredinama koje su bliže gradskim i gde su sela ušorena, a veoma retko u brdsko planinskim selima, gde su kuće raštrkane i treba ići, uglavnom pešice, po 2-3 kilometra, da bi se stiglo od jedne kuće do druge. Uslugu pomoć u kući koristi svega 1,2% starijih od 65 godina, u 122 od 145 lokalnih samouprava, a potrebu za njom ima najmanje 10% starijih iz svih lokalnih samouprava. I oni koji ih koriste, koriste ih po 1-2 sata dnevno, jedan, dva ili najviše pet radnih dana nedeljno, a nekima su te usluge potrebne i po nekoliko sati dnevno, računajući i vikende i državne praznike.

U seoskim sredinama ne postoje grupe za samopomoć starijih, uprkos tome što su one pilotirane kroz projekat članica Mreže Humanas, u kome je i Amity učestvovao, u periodu između 2011. i 2014. godine i pokazale su se kao veoma dobar model inovativnih, jeftinih usluga za starije. Samo lokalne samouprave Paraćin i Pirot su prepoznale benefit ulaganja u samoorganizovane grupe starijih i one danas funkcionišu u te dve, od 167 lokalnih samouprava u Srbiji. Prepreke za njihovu organizaciju su nemanje senzibiliteta lokalnih samouprava i nemanje novca za početno organizovanje starijih osoba, a posebno starijih žena.

Starije žene ne učestvuju u razvoju ekonomske i kulturne politike u selima u kojima žive. Jedino njihovo učešće je kada idu da glasaju za lokalnim i republičkim izborima. Ni u jednoj mesnoj zajednici u Srbiji, među odbornicama, nema starijih žena, za razliku od starijih muškaraca koji učestvuju. Predsednica ni jedne mesne zajednice nije starija žena. One se nikada ne pitaju kada treba obaviti neke javne radove od zajedničkog interesa za selo. Na primer, uvođenje vodovoda ili popravka puta ili pravljenje nadstrešnice na autobuskoj stanici, postavljanje klupe i slično. Zbog rodnih stereotipa raširen je stav da su to pitanja na koja muškarci odgovaraju i eventualno, ponekada, učestvuju i mlađe žene. Zato starije žene nisu uključene u procese planiranja i donošenja odluka.

Preko 92% žena starijih od 60 godina, koje žive na selu, imaju ulogu pomažućih članova domaćinstva.³² Starije žene u seoskim sredinama učestvuju, kao pomažući članovi u domaćinstvu ili same vode domaćinstvo, ukoliko su samo one ostale u njemu. Učestvuju kada to mogu u pozajmici branja malina, kupina, kupljenja šljiva, žetve, ili drugih poljoprivrednih radova. Na seoske igranke, tamo gde se one organizuju, starije žene

³¹Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i UN Women, kancelarija u Srbiji, Izveštaj o položaju starijih žena u Srbiji, 2017, str. 27

³²Rajković L, Vojković G. Višestruki oblici diskriminacije seoskih žena od 50 godina u odnosu na mlađe seoske žene i na seoske muškarce U Srbiji, Gerontologija, 2015, <http://gds.org.rs/wp-content/uploads/2016/07/Gerontologija-2-2015-za-sajt.pdf>.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

uglavnom ne idu, jer kulturna tradicija nalaže da je njima mesto u kući, a mlađi treba da se druže i učestvuju u socijalnim sadržajima u selu. U aktivnostima u zajednici, kao što su poseta pozorištu, izložbi ili drugim kulturnim dešavanjima, u poslednjih 6 meseci, bilo je uključeno 16,8% starijih žena, ali iz gradskih sredina. Prema Izveštaju o položaju starijih žena u Srbiji iz 2017. godine, za njih je prihvatljivo da idu na sahrane drugima i to su često i jedina mesta njihovog susreta i druženja sa drugim žiteljima sela.

Posebno zabrinjava težak položaj starijih žena u brdsko-planinskim selima, u kojima je teret brige o bolesnim članovima domaćinstva isključivo na ženama, a nisu im dostupni ni patronažna službu, ni lekar, koji bi pružili medicinsku uslugu njima i bolesnim članovima njihovih porodica. Nemaju ni telefonske linije, a često ni signala za mobilnu telefoniju.

Studija slučaja, Udruženje "Lužničke rukotvorine Ž.E.C.", Babušnica, Gospođa Jagoda S. 65. godina, selo Crvena Jabuka, opština na jugu Srbije Babušnica

Jagoda S. živi u najzabačenijem planinskom selu, udaljenom 40 km od Babušnice, a koje se nalazi između useka planine Ruj, na granici Srbije sa Bugarskom. Kada se ona rodila, u selu je živelo skoro 900 stanovnika, a danas je ostalo 20-tak domaćinstava, u kojima su mahom starije osobe, raštrkanih u nekoliko mahala. Od jeseni do proleća nemaju komunikaciju sa svetom. Nemaju asfaltnog puta, niti telefona, a nemaju ni signal mobilne telefonije. Zdravstvena stanica u selu je zatvorena još pre 20-tak godina. Danas lekar uopšte i ne dolazi u selo. Jagoda, iako i sama izrabovana od nadnice, i teškog života na planini, neguje bolesnog supruga i brine o sinu sa mentalnim smetnjama. Nema lična primanja niti socijalnu pomoć „*Nemam ništa, nemam baš ništa*“. „*Živimo od poljoprivrednu penziju na muža, 10.000 dinara (80 evra)*“. „*Čuvam dve krave i deset koze, kozice iščuvam pa prodadem neko jare, kad ima ima kad nema trpimo*“ U selu nema prodavnica, putujući trgovac dolazi jednom nedeljno i prodaje robu po većim cenama nego u prodavnici (hleb 50% skuplji). „*Najteže mi je za lekara, ja i ne idem, iako mi treba, jer nemam pare za taksu (3.000 din – 25 evra, do Babušnice i još toliko za natrag)*. *Ja trpim, ali sin koji boluje od šizofrenije, pa kad poludi, onda tuče i mene i bolesnog oca, a lekara nema da mu da lekove ili uputi u bolnicu*“. „*Kad bi bar jednom mesečno doš'o lekar u selo, bilo bi dobro.*“

U nekim seoskim predelima Srbije, starije žene koje su razvedene, neudate ili udovice, a posebno one koje žive same, nepovoljnije su tretirane u odnosu na ostale. Posebno su u velikom riziku od diskriminacije žene koje žive same i nisu se udavale, nemaju decu, pa ih pogrdno zovu „baba devojke“, takođe i žene koje su razvedene, kao i udovice, koje se često preskaču u liniji nasleđivanja, jer vlada običajno pravo po kome žene ne nasleđuju kuću i imanje, pa se od starijih žena očekuje da se odreknu kuće i imanja u korist svoje dece.

Diskriminacija, po rečima starijih žena, učesnica fokus grupa, pogađa u velikoj meri starije žene sa sela, i to posebno one koje su „polupismene i nekad nešto sporije shvataju ili ne razumeju i niko nema vremena da im pomogne, naročito kada se radi o ostvarivanju prava, pa zato odustaju da traže zaštitu svojih prava i plaše se da će biti ismejane“. „*Ako si nepismen ili polupismen, kao da si slep pored očiju i još starija žena sa sela, šta je veća kazna od toga*“. Zato se sve ove žene povlače u sebe, osećaju usamljeno i depresivno.

Diskriminisane su i žene sa dijagnostikovanom demencijom i u gradu i u selu, samo što je ženama na selu još gore, zbog nedostupnosti usluga, pre svega zdravstvene zaštite. One

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

nisu u mogućnosti da same odu do lekara, po lekove, a ako nemaju nekog da im pomogne i da u kasnijim fazama bolesti brine o njima, ostaju bez ikakve podrške. Starije žene sa invaliditetom su, takođe, u većem riziku od diskriminacije i njihov položaj je još više otežan ako žive na selu. Učesnice fokus grupa su istakle da mnoge starije žene, pre svega siromašne i starije žene, ne idu redovno kod lekara, većinom iz finansijskih razloga.

Stopa izrazite materijalne uskraćenosti je najveća upravo među starijim ženama (23,6%), što ukazuje na značajne razlike u materijalnom položaju starijih žena. Ukoliko imaju penziju, to su mahom porodične poljoprivredne penzije, koje iznose oko 7.500 dinara (oko 64 evra) ili lične penzije niže od 15.000 dinara, što je manji iznos od administrativne linije siromašva. Više od sto hiljada starijih žena u Srbiji ne prima penziju, a novčanu socijalnu pomoć od države prima tek 11.000 hiljada starijih žena i muškaraca. Svakako je lakše onim starijim ženama koje ne žive u samačkim staračkim domaćinstvima, jer se onda mogu osloniti na podršku mlađih članova domaćinstva.

Starije žene na selu najčešće nisu svesne svojih prava. *„Šta mi vredi pravo koje imam, kada ne znam da postoji.“* *„Bolja informisanost starijih omogućava bolji život i mogućnost da odlučuju o svom životu, a ne baka čula informaciju na televiziji, ali šta je razumela to je drugo pitanje.“* *„Potrebno je da se obezbedi brži rad sudova i da prestupnici budu kažnjeni, i da u toku svog života dočekam pravdu, kad umrem pravda mi nije potrebna.“*

Organizacije civilnog društva povremeno vode kampanje obaveštavanja starijih žena o njihovim pravima, načinima kako da ih ostvaruju, o tome šta je diskriminacija i kako je predupređiti. Na primer, Amity već treću godinu za redom, vodi kampanju „Zaustavimo nasilje i diskriminaciju nad starijim ženama“, u okviru programa „Sprovođenje antidiskriminacionih politika u Republici Srbiji“. Ženske organizacije civilnog društva, mediji, državne ustanove i pojedine kompanije sprovode kampanje na teme: „Stop nasilju“ (fokusirane na prvom mestu, na zaštitu žena i dece od nasilja).

U poljoprivredni posao, odnosno poslove održavanja poljoprivrednog domaćinstva, bilo je uključeno 19,5% žena u poslednjih 6 meseci.³³

Preporuke:

- Preduzeti sve potrebne mere kako bi se starijim ženama na selu obezbedilo nesmetano uživanje prava: pristup osnovnoj zdravstvenoj zaštiti, uslugama socijalne zaštite, uključujući i organizovanje grupa za samopomoć i pomoć;
- Realizovati programe funkcionalnog opismenjavanja i druge programe celoživotnog učenja;
- Stvoriti uslove da starije žene ravnopravno sa starijim muškarcima i ostalim žiteljima sela učestvuju u planiranju i sprovođenju svih aktivnosti u zajednici, uključujući i učešće u odborima mesnih zajednica i u lokalnim parlamentima.
- Organizovati javni transport koji će starijim žena iz udaljenih sela omogućiti lakši pristup uslugama.

³³Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i UN Women, kancelarija u Srbiji, Izveštaj o položaju starijih žena u Srbiji, 2017, str. 25

Član 16 – Ravnopravnost u braku i Zakonu o porodici

U domenu braka i porodičnih odnosa u Srbiji je postignuta *de jure* jednakost između žena i muškaraca, ali ne i *de facto* ravnopravnost. Još uvek su veoma prisutni tradicionalni bračni i porodični modeli zasnovani na stereotipnim rodnim ulogama, posebno kod starijih generacija.

Tek svaka treća žena u Srbiji je vlasnica stana, kuće ili poslovnog prostora, prema podacima Republičkog geodetskog zavoda. Najveći broj vlasnica je u gradskim sredinama, i to na severu zemlje (Subotica – 58%), a najmanji u gradovima na jugu i jugozapadu (Tutin, Sjenica, Prijepolje – 13-16%). Prema Popisu stanovništva iz 2011., u Srbiji je bilo 434.548 staračkih domaćinstava, (216.777 se vodi na žene, 217.771 na muškarce). Međutim, na žene se vodi domaćinstvo uglavnom u ženskim samačkim staračkim domaćinstvima, a kada žive u zajedničkom domaćinstvu sa muškarcem, samo u 5% slučajeva, domaćinstvo se vodi na ženu.³⁴ One uglavnom postaju vlasnice nakon smrti muža, i to u slučajevima kada nemaju decu, a kada imaju, imovina se često prenosi na decu, a starije žene je koriste za života. S druge strane, žene koje žive u vanbračnim zajednicama u nepovoljnijem su položaju u odnosu na žene u braku, jer posle smrti vanbračnog partnera muškarca, ne nasleđuju njegovu zaostavštinu, niti imaju pravo na porodičnu penziju.

Starije žene koje žive u seoskim sredinama su veoma retko vlasnice imovine na kojoj žive i rade, jer tek 9,1% žena živi na svojoj imovini, a na muževljevoj živi 88,5%, dok je u 2,4% slučajeva imovina zajednička.³⁵

Za slučaj razvoda starijih žena koje žive na selu, iako imaju pravo na srazmernu podelu zajedničke imovine koja je stečena tokom braka, u praksi, ta imovina se ne deli se srazmerno, već žena izlazi iz kuće i sa sobom nosi uglavnom samo stvari za ličnu upotrebu i ništa više. Ženin rad u poljoprivredi i u kući se praktično ne valorizuje i ne računa.

Po zakonu, žene i muškarci su ravnopravni u braku ali u praksi to nije slučaj zbog tradicionalnih rodnih uloga. Ovo je posebno izraženo kod starijih generacija i važi za generacije rođene pre Drugog svetskog rata i nekoliko godina nakon.

Najveći teret brige o deci u porodici imale su sadašnje starije žene dok su bile mlade, a sada kada su ostarile, one imaju ulogu neformalnih negovatelja svojim još starijim nemoćnim članovima porodice, svojim roditeljima, roditeljima supružnika, odrasloj deci osobama sa invaliditetom ili bolesnim muževima. Postojeći servisi za dugotrajnu negu u lokalnim zajednicama su nedovoljni jer pokrivaju tek 1% populacije starijih. Da nepostojanje ili nepružanje pojedinih usluga i servisa podrške starijim građanima, utiče na otežano ostvarivanje ili neostvarivanje i ostalih njihovih prava, konstatuje i Zaštitnik građana u svom Godišnjem izveštaju o radu za 2017.godinu. „Primer takve usluge je usluga „pomoć u kući“, često neophodne ovom delu populacije“.³⁶ Teret brige o nemoćnim članovima porodice, ne reflektuje se samo na emocionalne i fizičke resurse starijih žena već i na zapošljavanje onih žena sa 50 i više godina.

Preporuke:

³⁴Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Demografski profil starog stanovništva u Srbiji, Beograd, 2015, str. 147

³⁵Rajković L., Društveni položaj sela, seoskih porodica i seoskih žena u centralnoj Srbiji. Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu; 2014.

³⁶ Republika Srbija, Zaštitnik građana, Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2017. godinu, str. 45

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

- Sprovesti kampanje o rodnoj ravnopravnosti i o značaju ravnopravne podele tereta negovanja nemoćnih članova porodice.
- Obezbediti da jedinice lokalne samouprave preduzmu mere iz svoje nadležnosti u cilju uspostavljanja svih propisanih usluga podrške starijima i pravovremenog obezbeđivanja usluge pomoći u kući i druge potrebne podrške svim licima kojima je to neophodno, uključujući i osobe sa invaliditetom, kao i osobe koje pate od demencije.

Preporuka 35 – za rodno zasnovano nasilje nad ženama³⁷

Nasilje nad starijim ženama je široko rasprostranjeno i uglavnom skriveno. Rodni aspekti starenja ukazuju da su starije žene u odnosu na starije muškarce u većem riziku od nasilja. Mnoge starije žene godinama trpe nasilje u porodici od supružnika, partnera ili drugih članova porodice, ali o tome ćute, jer smatraju to prihvatljivim modelom ponašanja. Neke starije žene ne prijavljuju nasilje zbog straha, sramote, neznanja kome i kako treba da se obrate. Zato je nasilje u porodici nad starijim ženama najbolje čuvana porodična tajna.

Prema istraživanjima Crvenog krsta Srbije iz 2012. god., 32% starijih je preživelo neku vrstu nasilja.³⁸ Drugo istraživanje koje je Crveni krst Srbije sproveo 2015. godine, daje procenu da je 19,8% starijih osoba doživelo zlostavljanje i zanemarivanje u trećem životnom dobu, a u 11% poslednjih godinu dana. Višestruko nasilje doživelo 5,5% starijih građana i građanki. Među ženama 20,4% žena je bilo žrtva nekog oblika zlostavljanja, pri čemu je 10,7% finansijsko nasilje, 7,8% ih je prijavilo psihičko nasilje, fizičko 4,2% a 4% zanemarivanje.³⁹

Amity istraživanje o položaju i potrebama staračkih domaćinstava na Novom Beogradu iz 2017. godine pokazuje da je 11% starijih u poslednjih godinu dana doživelo nasilje, od kojih su starije žene češće prijavljivale nasilje.⁴⁰

Izveštaji centara za socijalni rad za 2016.godinu govore da se od 23.218 prijavljenih slučajeva porodičnog nasilja, u 3.050 slučajeva (13%) radilo o nasilju nad starijim osobama. Ovaj podatak govori da je nasilje prijavilo 0,22% od ukupnog broja starijih osoba. Ono je u 65% slučajeva vršeno nad starijim ženama, a u 35% nad starijim muškarcima. Najčešće prijavljivane forme nasilja nad starijima su fizičko (u 49% slučajeva kod žena a 48% kod muškaraca) i psihičko nasilje (39% slučajeva kod žena, a 36% kod muškaraca).⁴¹ Najmanji broj postupaka za izricanje mera zaštite je pokrenuto radi i zaštita starijih žrtava. Ekonomsko nasilje koje trpe starije žene veoma se retko prijavljuje, a nije izrečena ni jedna mera zaštite žrtava ekonomskog nasilja.

Prema novinskim člancima iz 2018. godine, do 11. juna, od ukupno 21 žena ubijenih u kontekstu porodičnog nasilja, 9 ubijenih su žene starije od 60 godina, a još jedna je ubijena iz koristoljublja, od strane mlađe osobe koja nije iz kruga porodice. Ubice tih starijih žena su

³⁷Konsultacije sa ženama, realizovao Crveni krst Srbije, kroz četiri fokus grupe, dve u gradskim, a dve u seoskim sredinama, a u okviru platforme: *Imaju ista prava "Starenje zahteva delovanje"* (Age Demands Action), a u cilju da se obezbedi glas starijih žena na osmom sastanku Otvorene radne grupe za starenje, 05-07. jula 2017. u Njujorku. <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>

³⁸Petrušić N, Todorović N, Vračević M. Nasilje nad starijim osobama – Studija o nasilju u porodici, 2012.

³⁹Janković B, Todorović N, Vračević M. Dobro čuvana porodična tajna – zlostavljanje starijih osoba, 2015.

⁴⁰Satarić N, Perišić N, Prigušena svetla grada – Studija o položaju i potrebama staračkih domaćinstava Novog Beograda, 2017. <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/10/Prigusena-svetla-grada.pdf>

⁴¹Republika Srbija, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Izveštaj o radu centara za socijalnu zaštitu za 2016. http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/CSR%202016_final.pdf

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

u pet slučajeva njihova deca, u dva slučaja unuci, u dva slučaja bračni/vanbračni partneri i u jednom slučaju pljačkaš. Prema saznanjima, u većini slučajeva, službama sistema zaštite nisu bile poznate žrtve (nisu ranije prijavljivale nasilje, iako su ga trpele).

Većina starijih žena, učesnica na fokus grupama realizovanim od strane Crvenog krsta Srbije, slaže se da se različite vrste nasilja nad starijim ženama dešavaju i u porodici, na javnim mestima, na ulici, u javnom prevozu, u prodavnicama, u restoranima, u zdravstvenim institucijama, na šalterima, u domovima za stare, ali postoji i ono telefonsko uznemiravanje.

- „Različite firme prodaju različite stvari i uporni su, prosto vas psihički zlostavljaju, ne možete da prekinete vezu, a onda to prelazi i u finansijsko nasilje, zamislite kako je ženama koje žive same i počele su malo da zaboravljaju”.
- „Nasilje od strane majstora različitih profila ako mi je hitno potrebna popravka (električnog uređaja ili vodovodnih instalacija) zbog nemoći ne mogu da biram pa me majstor ucenjuje i finansijski zloupotrebi moju nemoć”.

Među starijim ženama ima i onih koje se, pomažući nezaposlenoj deci, odriču osnovnih životnih potreba (bolja ishrana, lekovi) i one same se pitaju da li to spada u finansijsko nasilje ili je svesno samožrtvovanje. Finansijsko nasilje, po mišljenju starijih žena, postoji i kada se sva imovina vodi na supruga, a ono se vrši i oduzimanjem penzije i prisiljavanjem na sklapanje ugovora o doživotnom izdržavanju. Fizičko i psihičko nasilje se, po rečima učesnica fokus grupa, najčešće dešava od strane partnera i dece i to starije žene najčešće kriju. Neke od učesnica su se složile da je psihičko nasilje jako traumatično, posebno ako traje dugo, ako traje čitav život, pa je za neke starije žene to najgori tip zlostavljanja: „Modrice na duši se ne vide”; „Znam za slučaj da je sin ošamario majku - to je jako tužno”; „Ja ovo što vi pričate ne mogu da zamislim, kako neko može da tuče majku, objasnite mi molim vas kako?” Učesnice su istakle da neke starije žene imaju problema sa komšijama. Komšije mogu biti potencijalni nasilnici, prvenstveno na selu, a posebno ukoliko žena živi sama i nije u stanju da se suprostavi, niti sme da prijavi razne štete koje komšije naprave, kao, na primer, pomeranje međe i ograde, a takve aktivnosti su u većini slučajeva praćene pogrđnim rečima i pretnjama.

Zanemarivanje je poseban vid nasilja koje se najčešće dešava starijim osobama koje žive u siromaštvu i starijim osobama koje su funkcionalno zavisne: „Nema ko da me pogleda, nema ko čašu vode da mi donese, sada sam stara i nikom ne trebam”.

Finansijska sigurnost u starosti je važna za dostojanstveno starenje i svakako, ako starija žena nema siguran izvor prihoda, njena ljudska prava su ugrožena, a rizik od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja je veći: „Pogodi ih dosta, jer su žene uglavnom na selu domaćice i zavisne od supruga pa nemaju moć odlučivanja, žene se ništa ne pitaju i kao takve one i nemaju ekonomsku sigurnost, jer nemaju pravo glasa”; „Spreme su da se odreknu i poslednjeg dinara (od prodatog kajmaka i sira), da daju suprugu ili sinovima (alkoholičarima, ženskarošima) samo radi mira u kući”; „Zlostavljanje samo otežava već tešku situaciju u kojoj starija žena živi, jer sa poljoprivrednom penzijom ne mogu da se plate ni komunalni troškovi, ni lekovi, kamoli ogrev i adekvatna ishrana, a kada joj i to neko uzme još je u gorem položaju”; „Kada mi viču skoči mi pritisak i šećer”.

Sve učesnice, kako one iz urbanih, tako i one iz ruralnih sredina, slažu se da su neke grupe starijih žena pod većim rizikom od nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja. Nasilje kao i diskriminacija mnogo više pogađa starije žene koje žive u ruralnim područjima, siromašne i nepismene žene, starije žene sa invaliditetom, starije žene bez partnera (bilo da se nisu

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

udavale, razvedene ili udovice). Pod rizikom su i teško bolesne, jer su često osuđene na milost i nemilost bližnjih, dešava se da takve žene odustaju i od lekara, nema ko da ih prati ili odveze kod lekara. Sve ove starije žene su obespravljene i ne veruju da će im biti bolje, ne nadaju se da će se situacija popraviti, već čute i trpe, često gube samopouzdanje, postaju depresivne i većina se miri sa situacijom, smatrajući da je to normalno: „Gubim volju za životom osećam se zapostavljeno, kao lice trećeg reda”.

Starije žene na fokus grupama su podvukle da se vrlo malo govori o starijim ženama koje trpe nasilje. To potvrđuje i činjenica da u javnu kampanju „Stop nasilju nad ženama” nije uključena nijedna poznata žena starija od 65 godina.

Kada govorimo o zaštiti starijih žena od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, ali i službama podrške, prvo što su učesnice konsultacija istakle jeste da je potrebno edukovati starije žene o njihovim pravima, o tome da nasilje treba prijaviti i da to nije nešto čega se treba stideti. Pre svega potreban je SOS telefon za starije žene žrtve nasilja, koji bi ujedno predstavljao i neku vrstu psihosocijalne podrške, ali je potrebno imati i sigurnu kuću prilagođenu potrebama starijih žena, kao i besplatnu pravnu i finansijsku pomoć, besplatne zdravstvene usluge i usluge rehabilitacije: „Za svaku podršku starijoj ženi potrebna je ekonomska nezavisnost”; „Obezbediti zakonske regulative koja će se primenjivati”; „Najbitnije je da se obelodani kazna da se zna da je neko kažnjen i koliko je kažnjen za nasilje prema starijoj ženi i na taj način nasilje može da se prevenira, ako ne postoji kazna, ne postoji ni lek protiv nasilja”.

„Potrebno je da znam kakve su procedure, a ne kada hoću da prijavim, nemam dokaz od lekara nemam njegov zapisnik”; „Potrebna nam je pomoć organa socijalne zaštite, pomoć organa reda”.

Učesnice su navele niz mera koje je neophodno sprovesti kako bi se starije žene zaštitile od nasilja: „Prvo i osnovno je obezbediti stogo kažnjavanje nasilnika i finansijsko i zatvorsko”; „Nasilnik napušta stan i nema pravo pristupa, to postoji u zakonu, tu imamo dva pitanja, da li se to dešava, a drugo je da li mi starije žene imamo poverenja u taj mehanizam zaštite.”; „Najvažnija je preventiva, bolje je sprečiti zlostavljanje”.

Da bi se nasilje preveniralo, potreban je i rad sa medijima, potrebno je raditi na senzibilizaciji javnosti: „Važne su i medijske kampanje protiv nasilja i diskriminacije u cilju da ljudi znaju da je to zabranjeno, da se to ne čini”; „Da službenici u svim javnim službama imaju obavezu da objasne starijima šta ih pitaju, dok god im ne bude jasno.”

„Starija žena ekonomski nezavisna može da živi sama i ne mora da trpi nikakvo nasilje”.

Studija slučaja, Caritas Sremska Mitrovica: Žene su osuđene da trpe nasilje, Miljana V. (79.god, selo Laćarak, Šid)

„U mom životu znam samo za patnje, rad i suze... Došla sam sa mojima iz Bosne, iz okoline Jajca. Dva brata su završila OŠ, poženili se i otišli. Ja nisam završila više od 4. razreda, morala sam pomagati u kući, na zemlji, oko stoke. Rano sam se i udala za lepog čoveka, mog muža Stevu, koji je bio 12 godina stariji od mene. Odavde iz Srema. Jedva sam imala 17 ljeta i dali su me za njega. Nije bio loš čovek, onako domaćin, bio vredan, stasit, ali prek kad popije pa me i udari. A vol`o je popit`...ko i svi ljudi. Mislim tako je i moj babo...puno se radilo, pa se i jelo i pilo...tja.(psovka)

Ja sam rodila sina, bio lep, najlepši...jedva...dva puta sam pobacila...od posla...tako Bog htio.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Nekako sam stizala oko sina, kuće, zemlje... puno se radilo, malo se spavalo... Čo`ek mi je brzo o`šo...srce...pao u kafani i svi mislili da se napio, a ono infrakt, srce mu stalo...šta ti je život...tek uz`o 42-gu...osta ja sama s sinom od 7.godina. Udovica sa 30.godina...eto.

U srednjoj se probećario, uvatio se nekog lošeg društva...reko proće ga...i malo ga prošlo. Završio školu i zaposlili ga kod pokojnog oca u firmi, dobio kru u ruke...imo devojaka ko pljeve. Bio ljep moj sin...ma najljepši...ali dugo se momčio...do 37...Reko: „Sine ja bi unučad da ljuljam, ženi se!“ I oženi se ljekarkom, starija od njega bila 5-6 ljeta. Nimu je bila ni prineti, al` mislim ja ako, vala vrijeme mu je. Dobiše i oni sina i mislim sad će bit sve dobro. Al` vraga! Propade firma moga sina, ošla u stečaj i on na biro. Opet poč`o pit. Živeli su dobro, al` to piće ga ubi. Vratio se meni sin, izbacila ga žena, razveli se...On našo utjehu u piću...(psovka)

I tako...živio sa menom...

Počeli dolaziti ti njegovi drugovi, protuve same...cijelu noć piju...danju spavaju...

Rekla sam nemoj mi ih dovoditi, sve mi zagade... On se ljutio, besnio i onda me je prvi put udario. Bi mu žao, izvin`o se...znam ja da ne bi on majku...ali posle piće uradilo svoje i poslje se nije više izvinjav`o. Bio me, uzimo moju penziju...ostajala sam i bez krua i bez struje...nije plaćo račune više i došli otseć nam struju... Plakala sam, preklinjala i molila da se okane pića, ali još gore je bivalo. Kad sam se šlogirala, pomislila sam da ću najzad oči sklopiti da ne gledam ovu propast. Ali, jok! Neće me Bog kod sebe! Moram se mučit i gledat ovaj jad... Da nije vas (Karitas) ostala bi i us..na i upišana i gladna. Ali ne morem ja iz ove kože nikamo. To je moj krst o moram ga nosit`.

Tako, tuđa žena me rani, pere i stavlja pelene ko bebi. Sramota me pričat...molim se Bogu da me uzme a on neće. Mislim vala i nisam zaslužila. Trpim, šta ću...tako je i moja mati i moja nana, nema ni meni druge. A on (sin) nije dobar ni sebi ni svome detetu, a meni ko i sebi. To je zato što je odrastao bez oca. Da je im`o oca, bilo bi to drugče.

Samo nemoj pričat nikom ovu moju tugu i sramotu... Svakom je njegova tuga najveća, a tako je i meni.“

Preporuke

- Inkriminisati zanemarivanje i zlostavljanje starijih osoba kao posebno krivično delo, kako bi se delotvorno prevenirali i sankcionisali svi oblici zanemarivanja i zlostavljanja starijih osoba.
- Propisati da nasilje u porodici izvršeno prema starijoj/nemoćnoj osobi predstavlja kvalifikovani oblik krivičnog dela nasilja u porodici, kao i odgovarajuće kazne za izvršioce
- Priključljati, razvrstavati, analizirati i redovno objavljivati statističke podatke o svim formama nasilja nad starijim ženama. Ovo će doprineti boljem dizajniranju programa prevencije nasilja nad njima.
- Preduzeti posebne mere kojima bi se ostvarila puna *de facto* ravnopravnost starijih osoba i prevenirao svaki oblik diskriminacije, uključujući i višestruku diskriminaciju starijih žena po osnovu pola, godina starosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, mesta stanovanja i drugih ličnih svojstava.
- Preduzeti mere za prevenciju nasilja nad starijim osobama, kao i mere kojima se obezbeđuje jednakost u pristupu pravdi i uslugama podrške (psihosocijalne usluge, usluge rehabilitacije, SOS telefon...) za starije žene koje su pretrpele nasilje u porodici i druge oblike nasilja.

Alternativni Izveštaj o diskriminaciji starijih žena u Srbiji

Izveštaj pripremila:

mr Nadežda Satarić, Udruženje „Snaga prijateljstva“ – Amity

U izradi izveštaja učestvovala:

Nataša Todorović, Crveni krst Srbije

Kristina Dragišić, Caritas Sremska Mitrovica,

Milojka Milivojević, „Kokoro“, Bor

Karolina Stamenković, „Lužničke rukotvorine Ž.E.C.“, Babušnica

Gordana Rajkov, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, Beograd

Vesna Milosavljević, „Ženska inicijativa“, Trstenik

Ova neformalna mreža organizacija je sastavila izveštaj za CEDAW Komitet, primenjujući metodologiju:

- razgovore sa 68 starijih žena, kroz 7 fokus grupa i 10 dubinskih intervjua sa starijim ženama,
- desk analizu postojećih istraživanja i pravne regulative u Srbiji,
- razmenu informacija na jednom radnom sastanku predstavnica svih organizacija koje su učestvovala u pripremi izveštaja.

/kraj